

Študentska založba v Ljubljani je na novo izdala Jamnico in skupaj s Prežihovo ustanovo priredila simpozij Novi pogledi na Prežihovega Voranca, ob 60-letnici njegove smrti. V obeh projektih je sodeloval prof. dr. Miran Hladnik, ki v tem zapisu povzema svoj pogled na ta veliki roman.

Kaj nam danes govori Prežihova Jamnica

DR. MIRAN HLADNIK

Prežihov Voranc (1893-1950) je svoje najboljšee in po lastnem mnenju svoje najboljše besedilo *Jamnica* dokončal pred drugo svetovno vojno, izšlo pa je z letnico 1945 šele leta 1946. Ker je njegov glavni junak vaška skupnost, ga je podnaslovlil z "romanom soseske". Dogaja se med leti 1921 in 1939, v času ekonomske krize, ki je spravila marsikaterega kmeta na boben. Kratka leksikonska oznaka bi lahko bila: roman o propadanju arhaičnega koroškega kmetstva zaradi vdora kapitalizma na vas.

Naslov utegne koga zavesti v misel, da popisuje kraje in ljudi v Jamnici pri Šentanelu na hribovitem območju koroške občine Prevalje, kar ni res. Prežih si je pri tisti Jamnici sposodil le ime, človeške usode pa je vzel iz okolice rojstnih Kotelj ducat kilometrov zračne črte proti jugovzhodu. Marljivi domačini so pred leti evidentirali vse lokacije okrog Ivarčkega jezera pod Uršljo goro, ki so bile Prežihu za predlogo, in kulturnemu turistu označili pot, na kateri naj podoživlja scene iz njegovih povesti in romanov.

Prežih je pisal *Jamnico* iz kritične distance do Nobelovega nagrajenca iz leta 1920 Knuta Hamsuna in njegovega romana *Blagoslov zemlje* in ji v opoziciji s Hamsunovim poveljevanjem kmetstva želel dati naslov *Prekletstvo zemlje*. Hamsun je bil namreč odkrit privrženec Hitlerja in fašizma, zato so ga po vojni rojaki kljub visoki starosti in pisateljski slavi obsodili in zaprli.

Jamnica se je ob izidu lepo prilegala pričakovanjem literarnega trga in postala uspešnica. Izšla je v 10 tisoč izvodih, o čemer lahko današnji romanopisci samo sanjajo. Dobila je drugo nagrado jugoslovanske vlade v višini 50 tisoč dinarjev, kar ni bilo malo, saj je bila povprečna plača takrat manj kot 4000 dinarjev in je to pomenilo celetni zaslužek (in več kot znaša npr. današnja prestižna

kresnikova nagrada). Prvo nagrado, ki je bila dvakrat bogatejša, je tedaj dobil poznejši nobelovec Ivo Andrić za roman *Most na Drini*. *Jamnica* je bila kmalu razprodana in potem so jo redno ponatiskovali in tudi prevajali so jo kar nekaj. Nato je zanimanje zanjo postopoma zbledelo in z romanom se že zelo dolgo, polnih 30 let, ni resno ukvarjal skoraj nihče.

Razlogi za njeno "spregledanost", da ne zlorabimo popularnega izraza "zamolčanost", so raznoliki. Današnji čas *Jamnici* ni najbolj naklonjen najprej zato, ker je zelo dolga - nekako za tri povprečne romane je je skupaj. *Jamnica* je drugi najdaljši slovenski kmečki roman; samo Dolenjec Jože Dular je bil z romanom *Krka umira*, ki je izšel med drugo svetovno vojno, daljši od Prežiha. Preostale Prežihove pripovedi s kmečko tematiko (*Samorastniki*, *Ljubezen na odoru*, *Boj na požiravniku*, *Iz našega življenja* ...) so precej krajše. Z dolžino je bila povezana avtorjeva odločitev, da jo opremi z vrstno oznako roman, ki je bila v žanru kmečkega pripovedništva redka. Današnji bralci smo bolj kratke sape, nimamo bralske kondicije in zato marsikomu za obsežno *Jamnico* zmanjka časa.

Druga negativna okoliščina je, da so se socialne razmere v zadnjih desetletjih zelo spremenile. Ker se s kmetijstvom preživlja le manjšina, s kmečkim svetom nimamo stika in še čisto drugačen je od nekdanjega, ki nam zato postaja vedno bolj tuj. Tretje zoprno dejstvo pa je, da je bil Prežih mednarodno aktiven komunist, uporabimo zlovešče ime - "agent kominterne". Tudi če ta hudi izraz prevedemo v blago slovenščino in rečemo, da je bil borec za družbeno pravičnejši svet in da se je zavzemal za malega človeka, nič ne pomaga: precejšen del Slovencev se bo zaradi pisateljevega političnega profila ob Prežihovem imenu naježil in apriorno odklonil vse, kar je prišlo izpod njegovega peresa.

Šolska vzgoja je v javni za-

Kmetija Ivartnik pod Uršljo goro (Bunk iz Prežihove Jamnice)

vesti zasidrala *Jamnico* kot tekst socialnega realizma, ki mu je šlo za "umetniško upodobitev socialnih dejstev". Kritikom je pomenila skrajni dosežek te smeri in je Prežihu prislužila prvo mesto, pred pisateljskima sodrugoma Antonom Ingoličem in Miškom Kranjcem. Za razliko od Prežiha ta dva še nimata svojega opusa med Zbranimi deli slovenskih pesnikov in pisateljev, ki je izkaznica za članstvo med slovenskimi klasiki. Komur šolska periodizacijska nalepka ni všeč, lahko poseže po žanrskih oznakah: *Jamnica* nam je "kolektivna kmečka zgodba", "vrhunski dosežek slovenske kmečke proze", zgled "kmečkega realizma", "tipični kmečki roman", naslanja se

na žanrsko tradicijo pokrajinske povesti in jo krepi z obsežnimi folklorističnimi poglavji. *Jamnica* svojevrstno modificira žanrsko izročilo kmečke povesti. Propadanje kmečkih domačij v *Jamnici* nam sporoča, da samostojna kmetija ni več družbena perspektiva in slovenski socialni ideal. Pripovedovalec se nič ne zgraža nad moralnimi spodsi oseb, samo kaže jih in povsod opozarja na razrednega krivca osebnih in kolektivnih nesreč. Ljudje v romanu niso "niti dobri niti slabi", ampak takšni, kakršne so oblikovali polje, gore in globače, kakor jih je skratka oblikovalo življenje, ki so ga živeli. Ob vsem pisateljevem trudu, da bi ostal zgolj hladen opazovalec socialnih sprememb, povsod

bode na plan Prežihova ljubezen do socialno prikrajšanih in dokazuje, kako je Prežihova človeška in umetniška intuicija zmagala nad njegovo sociološko analizo. Zato je *Jamnica* še vedno močan in umetniško prepričljiv roman.

Jamnica se končuje programsko, kakor je programsko oblikovanih več pomembnih slovenskih romanov na obzorju zgodovinskih stisk, ki jih prinašajo vojne. Konservativni kmet Munk, ki ne mara ne mesta ne industrije, iz preživitvene nuje in iz nenadnega spoznanja sklene socialni pakt z bajtarji, to je s proletariatom, kar v zgodovinskem trenutku, usodnem za Slovence, simbolizira pomiritev socialnih nasprotij med sloji. Ker ne poznamo romanov z uspešnimi zvezami med pripadniki različnih slojev, smemo trditi, da je predlog fantastičen in da gre za drzen "socialni eksperiment". Toda roman se tu konča, še preden bi lahko preverili uspešnost alternativnega družbenega obnašanja. Aktualni čas svetovne ekonomske krize, ki rojeva razmisleke o "novi družbeni pogodbi", aktualizira tudi socialno eksperimentiranje Prežihove *Jamnice*. Naj nam tudi socialna vizija tega velikega romana pomaga najti pot v pravičnejše in boljše čase.

Spomenik Prežihovemu Vorancu na Prežihovini nad Kotljami

Ob vsem pisateljevem trudu, da bi ostal zgolj hladen opazovalec socialnih sprememb, povsod bode na plan Prežihova ljubezen do socialno prikrajšanih in dokazuje, kako je Prežihova človeška in umetniška intuicija zmagala nad njegovo sociološko analizo. Zato je Jamnica še vedno močan in umetniško prepričljiv roman.